

MOKYKLOS KULTŪRA

Artefaktai bendrojo ugdymo mokyklose: laisva ar sunorminta kūryba?

Sandra Kairė

Doktorantė
Vilniaus universiteto Edukologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (8 5) 266 76 25
El. paštas: sandra.kaire@fsf.vu.lt

Lilija Duoblienė

Profesorė
Vilniaus universiteto Edukologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (8 5) 266 76 25
El. paštas: lilija.duobliene@fsf.vu.lt

Santrauka. Šiame straipsnyje analizuojami Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų erdvėse viešinami mokinių artefaktai. Tai empirinio tyrimo „Oficialioji ir demotinė mokyklų kultūra: įtampos laukų analizė“¹ metu užfiksuoti mokinių kūrybos, meninės raiškos darbai ir abiturientų simbolinės atminimo dovanos. Atliekant surinktos vizualinės medžiagos analizę siekiama išsiaiškinti, kokią žinių sklaidžia mokyklų erdvėse eksponuojami artefaktai ir kokią reikšmę šiems artefaktams suteikia mokyklos bendruomenės nariai. Viena vertus, mokinių kurti artefaktai išreiškia mokinių kūrybiškumą ir saviraišką, laisvę kurti savo erdves. Kita vertus, kurdami artefaktus, mokiniai neišvengia galiojančių normų, slaptos ar atviros administracijos bei mokytojų kontrolės, kurių aprašo M. Foucault ir jo sekėjai ir kuri varžo bei standartizuoja mokinių kūrybą. Vieniems mokyklos bendruomenės nariams artefaktai yra išraiškos priemonė, jų pasaulio vizijos demonstravimas, kartais priešinimasis apribojimams, o kitiems – tai tik mokyklos jaukumo ir puošybos dalis.

Pagrindiniai žodžiai: mokyklos kultūra, vizualumas, artefaktai, kūrybiškumas, priežiūra.

Įvadas

Į ką pirmiausiai atkreipiame dėmesį, kai esame mokykloje? Mūsų dėmesį pirmiausiai patraukia mokyklos fizinė erdvė ir joje esantys įvairūs objektai, pavyzdžiui, baldai, stendai, dailės darbai ir mokyklos erdvėse matomi ir girdimi subjektai – mokiniai, mokytojai, mokyklos administracija. Visa, ką galime pamatyti, išgirsti ir

pajausti, kai susiduriame su nepažįstama kultūrine grupe, kuri kaip teigia E. Schein (2010), apima paviršinį (angl. – *surface*) arba artefaktų lygmenį organizacinėje kultūroje. Giluminį lygmenį atspindi vertybės ir idealai. Kaip pažymėjo D. Survutaitė, analizuodama Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų vertinimo ataskaitas (2015), išoriniai mokyklos kultūros vertintojai lengviausiai fiksuoja būtent matomą mokyklos kultūros dalį – elgesį, ritualus, aprangą, dailę, kalbą ir kita, tai yra paviršinį lygmenį. Vis dėlto svarbu atkreipti dėmesį į E. Schein (2010) pastebėjimą, kad arte-

¹ Straipsnis parašytas pagal 2014–2015 metais vykdytą mokslininkų grupių projektą „Oficialioji ir demotinė mokyklų kultūra: įtampos laukų analizė“. Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. MIP-074/2014).

faktų lygmuo organizacinėje kultūroje yra lengvai matomas, tačiau sunkiai iššifruojamas. Todėl, analizuojant paviršinį mokyklos kultūros lygmenį, yra svarbu ne tik fiksuoti esamus artefaktus, bet ir suprasti, ką jie reiškia mokyklos bendruomenės nariams, kaip lemia ar keičia jų gyvenimą mokykloje, kokias ugdo nuostatas ir vertybes. Taigi svarbu įvertinti, kiek matomas mokyklos kultūros lygmuo atskleidžia ir „pasako“ apie nematomą mokyklos kultūrą.

Šiame straipsnyje aprašomi ir analizuojami atlikto empirinio tyrimo *Oficialioji ir demotinė mokyklų kultūra: įtampų laukų analizė* metu mokyklos erdvėse rasti mokinių kurti artefaktai. Analizuojant mokyklose rastus artefaktus buvo laikomasi H. Hearn ir P. Thomson (2014) požiūrio, kad artefaktai – tai žmonių tam tikram tikslui sukurti objektai. Tiriant mokyklų artefaktus taip pat vadovautasi S. Hall įžvalgomis, kad kultūra pirmiausiai yra susijusi su reikšmių (angl. *meaning*) kūrimu ir keitimu(si) tarp vienos kultūros narių. Vienos kultūros nariai, įtraukdami įvairius objektus į savo kasdienę veiklą ir ritualus, suteikia jiems reikšmę, parodančią, kas yra vertinama ir prasminga (Hall, 1997). Taigi galima teigti, kad mokyklos bendruomenės nariai, į savo kasdienį gyvenimą įtraukdami vienus ar kitus artefaktus, priskiria jiems reikšmes, kurios išreiškia jų vertybinius prioritetus, nuostatas, idealus. Todėl, analizuojant šio tyrimo vizualinę medžiagą, siekiama aprašyti mokinių sukurtus artefaktus ir suprasti, kokiais tikslais jie buvo sukurti ir ką jie reiškia mokyklos bendruomenės nariams. Vizualinė medžiaga analizuota remiantis kultūrinės antropologijos, vizualumo ir mokyklos kultūros teoretikais, artimais kritinei teorijai ir kritinei pedagogikai, taip

pat poststruktūralizmu, fokusuojantis į M. Foucault ir jo sekėjų idėjas apie disciplinavimą, normalizavimą, priežiūrą, standartizavimą.

Empirinio tyrimo metodologija

Tyrimui taikyta *poststruktūralistinė metodologija su etnografiniu jautrumu* leido fiksuoti ne tik tai, kas audialiai ir vizualiai gali būti užfiksuota ir aprašyta, orientuojantis į struktūras, bet ir tai, kas yra decentralizuota, netikėta, nenumatyta (Noblit, Flores, Murillo, 2004). Vaizdo supratimas ir vizualus raštingumas yra dabarties kultūros bene esminė dalis, nes vaizdas pretenduoja į visų sensorinių veiksmų įtraukimą (apima ne tik matymo, bet ir lytėjimo, girdėjimo ir kitas jusles) (Mirzoef, 1998; Mitchell, 1998; Ranciere, 2009) ir gali būti analizuojama išskiriant tris modalumus: *technologinį, kompozicinį ir socialinį* (Rose, 2012; Pink, 2006). Vizualiniai tyrimai plačiai taikomi antropologijoje ir etnografijoje, tačiau nėra plačiai naudojami tiriant mokyklų kultūrą.

J. Prosser (1999², 2007) atkreipė dėmesį į vizualinių tyrimų svarbą, siekiant suprasti mokyklos gyvenimą. Autorius tipologizavo mokyklų erdves, kurių tyrimas padeda geriau suprasti egzistuojančią vizualiąją mokyklų kultūrą: mokyklos architektoniką, mokymo ir mokymosi erdvę bei erdvę, kurioje nesimokoma. Jo teigimu, tyrimai, paremti vizualinių tyrimų metodologija ir fiksuojantys mokyklos erdves ir sukurtus artefaktus, leidžia atskleisti egzistuojančią kasdienę mokyklų kultūrą, pamatyti tai, kas iš pirmo žvilgsnio atrodo nematoma.

Artefaktai apima labai platų spektrą žmonių sukurtų objektų tiek gyvenamo-

² Kartu su Terry Warburton.

joje aplinkoje, tiek ir mokykloje. Kai kalbama apie mokyklą, artefaktais gali būti laikomi plakatai, piešiniai, standai, fotografijos, lipdiniai, instaliacijos, skulptūros, leidžiami žurnalai ir kita. Artefaktų analizė gali remtis mokyklų erdvėse randamais bendruomenės narių sukurtais artefaktais (pavyzdžiui, ant sienų kabinama informacija, standai, mokinių dailės darbai ir kt.), mokyklų įsigytais ar gautais artefaktais (tarkime, bukletais, paveikslais, portretais, apdovanojimų taurėmis ir prizais ir kt.), ir tyrimo metu kuriamais artefaktais (Hearn, Thomson, 2014).

Minėtame mokslininkų grupės tyrime *Oficialioji ir demotinė mokyklų kultūra: įtampos laukų analizė* buvo analizuoti šešių tyrime dalyvavusių Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų artefaktai. Tyrime dalyvavo trijų pagrindinių miestų ir jų rajonų mokyklos, o šiame straipsnyje apsiribojama trimis skirtingomis Lietuvos mokyklomis (dvi skirtingų regionų miestų, viena – miestelio). Tirtų mokyklų skaičius šioje analizėje sumažintas iki trijų dėl nepaprastai didelės duomenų apimties. Mokyklų kultūros tyrimo metu buvo fiksuojami mokyklos erdvėse rasti bendruomenės narių sukurti ir įsigyti artefaktai. Tyrimo metu mokyklų teritorijose esamus artefaktus fotografavo tyrėjai. Vieni artefaktai buvo nufotografuoti individualių pasivaikščių su mokytoju ir mokiniu po mokyklos teritoriją metu³, kiti buvo užfiksuoti individualių stebėjimų metu.

³ Tyrimo metu kaip vienas iš duomenų rinkimo būdų buvo pasirinkti pasivaikščiojimai su mokytojais ir mokiniais po mokyklų teritoriją. Pasak J. Prosser (2007), tiriant vizualinę mokyklų kultūrą „pasivaikščiojimo ir pokalbio“ (angl. – *walk and talk*) metodas (Prosser, 2007) leidžia mokytojams ir mokiniams tapti aktyviais tyrimo dalyviais. Tyrimo metu kiekvienoje mokykloje vieno mokytojo ir vieno mokinio buvo prašoma aprodyti svarbias mokyklos erdves ir artefaktus ir apie juos papasakoti.

Analizuojant mokinių sukurtus artefaktus, atsižvelgta į M. Banks (2001) įžvalgas, kad interpretuojant vizualinę medžiagą svarbu atkreipti dėmesį šiuos tris klausimus: a) apie ką kalba vaizdas (nuotrauka), koks jo turinys? b) kas padarė nuotrauką, kada ir kodėl? c) kaip kiti žmonės jos vaizdą supranta? Taip pat analizuojant surinktą vizualinę medžiagą remtasi S. Pink (2006), kuri antrina Banks idėjoms, kad tyrėjas turėtų kreipti dėmesį ne tik į vaizdo (nuotraukos) reikšmę, bet ir į tai, kaip nuotrauka buvo sukurta ir kokias reikšmes ji sukelia žiūrovams. Kritinei vizualumo metodologijai G. Rose (2012) išskyrė tris kriterijus: vaizdą priimti rimtai, įvertinti sąlygas ir kontekstą, įvertinti savo požiūrį. Minėtąsias metodologines rekomendacijas mokyklos vizualumo tyrimo metodologijai pritaikė Thomson (2010), teigusi, kad svarbu fokusuoti tris dėmenis: *vaizdo turinys, forma (išraiška), sukūrimo / pateikimo kontekstas*.

Remiantis minėtais mokslininkų siūlymais straipsnyje pasirinkta analizuoti tyrimo metu nufotografuotą tyrėjų medžiagą, orientuojantis į tris pagrindinius klausimus: a) koks yra nuotraukoje užfiksuoto artefakto turinys ir jo paskirtis? b) kokias reikšmes nuotraukose užfiksuotiems artefaktams suteikia mokyklos bendruomenės nariai – administracija, mokytojai, mokiniai? c) koks artefaktų raiškos ir eksponavimo kontekstas (kada, kokiomis sąlygomis, kokioje aplinkoje)? Siekiant atskleisti mokinių kurtų artefaktų reikšmes, papildyti vizualią medžiagą ir atsakyti į išsikelstus klausimus bus naudojami ir kiti empirinio tyrimo metu gimnazijose surinkti duomenys: tyrėjų užrašyti pastebėjimai (kiekvienoje mokyklos erdvėje), įrašyti pokalbiai pasivaikščiojimų po mokyklos teritoriją

su mokytojais, administratoriais ir mokiniais metu (kiekvienoje mokykloje po 2 pasivaikščiojimus: mokytojas / administratorius ir mokinys), individualūs interviu su mokyklos administracija, mokytojais ir mokiniais (kiekvienoje mokykloje po 7 interviu: 1 administratorius, 2 mokytojai, 4 mokiniai). Taip pat analizės metu bus naudojami fiksuoti neformalūs pokalbiai pertraukų metu su mokinių grupėmis, kitais mokyklos darbuotojais (drabužinėje, valgykloje, budėjimo poste) stebint jų kasdienės erdves ir užrašant komentarus. Visa surinkta medžiaga protokoluota.

Toliau dviejuose poskyriuose atsakysime į iškeltus artefaktų tyrimo klausimus. Pirmame – koks artefaktų turinys, raiška ir paskirtis bei pačių kūrėjų – mokinių požiūris. Antrame – koks artefaktų kūrybos kontekstas ir koks kitų, t. y. mokytojų, požiūris į juos.

Artefaktai: laisva idėjų raiška ar mokyklos erdvių užsakomoji puošyba

Kaip teigė E. D. Deal ir D. K. Peterson (2009), artefaktai mokyklose tampa simboliais, parodančiais, ką mokyklos ver-

tina, o kartu jie atlieka svarbų vaidmenį mokyklos kultūros sutelktumui. Tirtų mokyklų erdvėse – įėjimuose, koridoriuose, valgyklose, klasėse – buvo rasta ir pasivaikščiojimų metu mokytojų ir mokinių rodyta gausybė įvairių artefaktų, kurie atskleidžia, kad mokyklos ypač vertina ir didžiuojasi aktyvia mokyklų veikla (standai su tarptautiniais projektais ir kt.), mokinių pasiekimais ir laimėjimais (mokinių garbės standai, mokinių sporto laimėjimai ir kt.) bei mokinių kūrybiškumu (plakatai, piešiniai, skulptūros, instaliacijos, standai, dailės darbai technologijų kabinetuose) (Duoblienė, Stonkuvienė, Nagrockaitė, Kairė, 2016). Tirtose mokyklose taip pat buvo rasta profesionalų darbų (fotografijos, paveiksiai ir kt.) bei mokykloms dovanotų kitų kurtų artefaktų (padėkos, paveiksiai ir kt.). Pačių mokinių sukurti artefaktai rodo, kad mokinių kūrybiškumas ir saviraiška yra svarbios vertybės šių mokyklų kultūrai. Toliau pateikiamos dvi nuotraukos, kuriose užfiksuoti skirtingose mokyklose mokinių sukurti darbai (1 pav. ir 2 pav.).

Žvelgiant į šiuos mokyklose ant sienų nutapytus mokinių piešinius, galima pastebėti tam tikrų panašumų: juose matyti

1 pav. Mokinių dailės darbai koridoriuje prie įėjimo

2 pav. Mokinių kurtas dailės darbas matomas iš koridoriaus prie įėjimo

gamtos, medžio / augalo vaizdavimo motyvai, naudojamos „prigesintos“ spalvos. Šie mokinių darbai iškart pastebimi tik įėjus į mokyklą pro pagrindines duris. Atrodytų, tai skirtingos mokyklos, tačiau panašu, kad galioja tam tikri bendri požūriai į kuriamus mokinių artefaktus. Siekiant suprasti šių dviejose mokyklose rastų artefaktų panašumą, verta pažvelgti į M. Foucault idėjas apie norminimą ir disciplinavimą, kuris riboja kūrybiškumą. Autorius (1998) teigė, kad disciplinavimo sėkmę įvairiose institucijose, tarp jų ir mokyklose, paaiškina naudojamų priemonių paprastumas: hierarchinė priežiūra ir normalizuojanti sankcija. Kalbėdamas apie normalizavimą, M. Foucault pabrėžė, kad:

Disciplinose išryškėja normalizacija, kuri, kaip ir priežiūra, tampa viena galinčiausių valdžios priemonių. Padėties, privilegijų, priklausomybės ženklus siekiama pakeisti arba bent papildyti ištisa virtine normalumo gradacijų, kurios, pažymėdamos priklausomybę tam tikram homogeniškam visuomenės kūnui, atlieka, be to, ir klasifikacijos, hierarchizacijos bei rangų paskirstymo funkcijas. Tam tikra prasme

normalizuojanti valdžia verčia būti homogeniškiems; tačiau ji individualizuoja, nes leidžia pamatuoti nukrypimus, nustatyti lygmenis, fiksuoti specifines ypatybes ir išgauti naudą iš skirtumų, priderindama juos vienus prie kitų (1998, p. 221).

Remiantis M. Foucault ir kitais norminimą kritikavusiais teoretikais (Popkewitz, 2000; Peters, Marshall, Fitzsimos, 2000; McLaren, 1999), galima teigti, kad mokyklose dėl bendrai egzistuojančių „normalumo gradacijų“ juose esantys subjektai ir kuriami objektai pradeda panašėti, jie negali ypač išsiskirti, peržengti nerašytų estetikos normų, jie turi atspindėti normalios pavyzdinės mokyklos įvaizdį. Pirmoje mokykloje pasivaikščiojimo metu mokytoja štai taip pristatė erdvę, kuri užfiksuota pirmoje nuotraukoje:

Šita erdvė yra skirta dailės darbeliams eksponuoti ir jie kas mėnesį yra keičiami. Tai, kas vyksta pamokoje, atsiranda šituose stenduose ir čia. Ir visi dailės mokytojai dirba viena tema tuo pačiu metu, tai suderinta. Pas mus yra suderintos visų mokytojų programos, kad jeigu vienas mokytojas daro vieną ir kiti mokytojai dirbtų ta pačia tema.

Kaip matyti pateiktoje ištraukoje, visi dailės mokytojai dirba su mokiniais pagal suderintas programas. Ir tai regis yra sveikintina, nes to reikalauja darbo su bendrosiomis programomis tvarka ir dalykų nuoseklumas bei integralumas. Deja, taip dirbant homogenizavimo išvengti sudėtinga, taigi tai iš dalies suvienodina ir skirtingas mokyklas, kurios pretenduoja būti unikalios. Skirtingose mokyklose rasti artefaktai: mokinių sportiniai pasiekimai, mokinių garbės stendai, netgi mokinių dailės kūriniai, kartodavosi ir atrode panašiai. Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad „normalizacijos gradacijos“ kartu homogenizuoja ir individualizuoja. Kitaip tariant, dėl mokyklose esamų normų ir susitarimų, ką galima daryti, turėti ir vaizduoti, įmanoma lengviau pastebėti nukrypimus nuo šių susitarimų ir normų. Viena vertus, dėl to pačioms mokykloms yra lengviau užtikrinti priežiūrą ir kontrolę. Kita vertus, tai tampa paranku ir išorės organizacijoms, vykdančioms mokyklų priežiūrą ir vertinimą, nes taip lengviau pastebėti, kas mokyklose neatitinka nustatytų normų ir susitarimų, net jei tai liečia estetiką, kuri mūsų laikmečiu yra sunkiai pasiduodanti vienareikšmiam vertinimui.

Vis dėlto nereikėtų manyti, kad mokyklose egzistuoja tik „atsikartojantys“ artefaktai. Pirmos mokyklos koridoriuose buvo rasti du mokinių dailės darbai, kurie savo atlikimo technika labai skyrėsi nuo kitų dailės darbų toje pačioje mokykloje.

Pirmas darbas (3 pav.) kabo oficialiai mokiniams įkurtoje laisvalaikio ir poilsio erdvėje. Antras darbas (4 pav.) buvo rastas drabužinėje – vietoje, kurioje mokiniai, kaip atskleidė vykdytas tyrimas (Duoblienė, Stonkuvienė, Nagrockaitė, Kairė, 2016), mieliai renkasi pertraukų metu. Šie darbai abstraktesni, kupini veržlumo, jėgos, greičio ir kartu simbolizuojantys reiškiama subjekto anonimiškumą, kyborgiškumą. Prioritetas akivaizdžiai teikiamas judesiui, o ne statikai, hibridiškumui, o ne identitetui. Kodėl juos leido eksponuoti, jei jie „kitokie“?

Viena vertus, abu meno darbai kabo tose mokyklos vietose, kuriose dažniausiai renkasi tik mokiniai. Taigi galima manyti, kad šie mokinių darbai padeda sustiprinti šių mokyklos erdvių (sukurtosios mokinių erdvės ir drabužinės) priklausymą būtent mokinių bendruomenei. Kita vertus, kadangi mokykloje įkurta mokinių erdvė ir drabužinė yra mažiau lankomos mokyklos

3 pav. *Paveikslas, kabantis oficialioje mokiniams skirtoje erdvėje*

4 pav. *Paveikslas, kabantis mokyklos drabužinėje*

5 pav. *Darbas iš mokinės grafikos darbų parodos, kurią organizavo dailės mokytoja*

administracijos, mokytojų ar asmenų, ateinančių iš išorės, todėl mokiniams gali būti suteikiama daugiau laisvės kurti erdvę, kuri išreikštų ne tik mokyklos, bet pačių mokinių pasaulėžiūrą ir vertybes.

Vienoje miesto mokykloje buvo užfiksuota mokinės grafikos darbų (5 pav.), kurie išsiskiria iš kitų toje pačioje mokykloje esančių mokinių dailės darbų. Juose atspindėtas svajokliškas, nuotaikas, žvilgsnis į tolį.

Šioje mokykloje eksponuojamų mokinės grafikos darbų paroda buvo kuruojama dailės mokytojos. Jeigu mokinių kuriami artefaktai yra skirti mokyklų puošybai, erdvių estetikai, tada dažnai technologijų ar dailės mokytojai yra atsakingi už mokinių kūrybiškumą. Jie turi prižiūrėti mokinių kuriamų artefaktų procesą (Duoblienė, Stonkuvienė, Nagrockaitė, Kairė, 2016).

O jei mokiniai kuria artefaktus mokyklos šventėms ar renginiams, t. y. eksponuoti laikinai, tada jie turi daugiau laisvės atskleisti savo kūrybiškumą ir kurti savo nuožiūra, prasilenkiant su mokytojų netiesiogiai keliamais estetikos reikalavimais viešoms erdvėms. Kaip teigė viena mokytoja apie mokinių organizuojamas šventes mokykloje: *Šimtadienis, paskutinis skambutis – pačios tokios gražiausios šventės, kada yra įdomi ir pati mokinių paruošta programa, ir tada matom savo mokinius ir jų kūrybinius gebėjimus...* Juoba, jeigu renginius ir šventes organizuoja mokinių taryba ar savivalda, tada jiems suteikiama daugiau laisvės išmonei parodyti: *Mokyklų vaikai turi savo savivaldą, ten jie įvairių idėjų generuoja. <...>. Ir jie patys inicijuoja veiklas, ko jie norėtų, kas jiems įdomu. Laisvi vaikai*

mūsų yra labai. Daug laisvės turi, daug erdvės kūrybai. Nors mokiniams organizuojant renginius ir šventes suteikiama palyginti daugiau erdvės kūrybinei raiškai, vis dėlto mokytojų priežiūra yra neatskiriama mokinių kuriamų artefaktų proceso dalis. Taip viena mokinė pasakojo apie šimtadienių organizavimą mokykloje:

Kiekviena auklėtoja yra paskirta už tam tikrą šimtadienio veiklą. Pavyzdžiui, viena būna paskirta už dekoracijas, kita už scenarijų, ir juos turi prižiūrėti, bet ne visos auklėtojos labai noriai į tai įeina, nes kažkaip mokiniai labiau nori tai padėti. O kitos mokytojos, aišku, padeda, jos privalo mus prižiūrėti, kai mes esam mokykloje, nes kartais tai (pasirengimas šventei – S. K.) užtrunka po pamokų, savaitgaliais net rinkdavomės. Mokytojos turi būti, kad prižiūrėtų, bet jos atsainiau į tai (šimtadienio organizavimą – S. K.) žiūri negu mes.

Pasivaikščiojimų po mokyklos teritoriją metu buvo aptikta ir kitokių artefaktų. Mokytojas parodė maždaug prieš metus grupelės mokinių kurtus ir įvairiose mokyklos erdvėse klijuotus lipdukus (daž-

niausiai mažiau pastebimose vietose arba aukštesnėse vietose, kuriose sunku juos nuklijuoti) pakomentuodamas:

Pernai metais turėjom tokį dalyką, kad mokiniai klijo visokius lipdukus netikėtose vietose. Čia buvo toks azartas kur nors netikėtose vietose „fainą“ lipduką užklijuot. O kai čia vieną pagavom, tai apsiraminom. Jie sakė, kad klijuoja dėl to, kad „čia mūsų, kad čia saugiai jaučiamės“. Jie (mokiniai – S. K.) lipo tikrai aukštai ir klijuodavo ten, kur tikrai reikia pagalvoti, kaip nuimti. Pagrindinis klijavimo centras buvo įėjimas į antrą aukštą, tu lipi ir pamatai. <...> Kiek mes esame pagavę, tai vaikinai, tokie „neformalai“, iš skirtingų klasių klijo. Prasidėjo pernai prieš Naujuosius metus, pavasarį buvo tikras bumai, tai mes jau kišomės. Tai kaip žaidimas, ne tik erdvės žymėjimas.

Mokinių kurti ir klijuoti lipdukai turi užuomazgų su vienos iš gatvės meno (angl. – *street art*) formų – lipdukų meno (angl. – *sticker art*) judėjimu. *Gatvės menas* apibrėžiamas kaip vizualinis menas, kuris kuriamas viešose erdvėse dažniausiai be oficialaus leidimo (Oxford Dictionaries, 2016). Kaip matyti abiejose nuotraukose (6 pav., 7 pav.), lipdukuose yra pavaizduoti vaiki-

6 pav. Mokinių sukurtas ir priklijuotas lipdukas ant gesintuvo

7 pav. Mokinių sukurtas ir priklijuotas lipdukas ant futbolo stalo oficialiai įrengtoje mokinių erdvėje

nai. Ant abiejų lipdukų yra užrašas *Duke* (angl. – *kunigaikštis, hercogas*). Sunku pasakyti, ką iš tiesų galėtų reikšti šis užrašas ant lipdukų, nes tyrimo metu nepavyko pabendrauti su lipdukus kūrusiais mokiniais. Lipdukų klijavimą būtų galima sieti su dažniausiai vaikinų noru parodyti savo svarbą ir galią, o galbūt ir „pažymėti“ savo teritoriją mokykloje. O jei šių lipdukų kūrimas ir klijavimas siejamas su *gatvės meno* išraiška, tada akivaizdu, kad mokykloje jie buvo klijuojami be leidimo t. y. siekiant sulaužyti egzistuojančias taisykles. Vienas iš mokinių interviu metu aiškino, kad klijuoti lipdukai:

Tai čia „stikeriai“ tie vadinami <...>. Yra toks dalykas kaip „graffiti“ paišymas ant sienų ir taip žymima... Paišo ant sienų žmonės, ir jie turi savo ten inicialus, savo tas „bombas“ vadinamas. Ką paišo ir klijuoja ant sienų tiesiog tai kaip teritorijų žymėjimas.

Žvelgiant į ankstesnę mokytojos pasakojimą aiškėja, kad lipdukai buvo klijuojami ne tik teritorijoms žymėti, bet ir kaip

žaidimas. Koks tai galėtų būti žaidimas? Galbūt tai slėpynės, o gal bandymas keisti galių santykį? Tarp ko? Mokinių ir mokinių ar mokinių ir mokytojų / administratorių? Lipdukai, kurie buvo klijuojami „neformalų“ vaikinų be leidimo, tapo masiniu ir nekontroliuojamu dalyku, todėl šių lipdukų klijuotojai ilgainiui buvo sustabdyti. Svarbu pažymėti, nors lipdukų klijavimas buvo sudrausmintas, tačiau mokykloje dar galima rasti užsilikusius lipdukų. Todėl galima daryti prielaidą, kad kol savarankiškai mokinių kuriamas artefaktas mokykloje nėra masinis ir neišvengia kontrolės, tol gali egzistuoti. Jei tai tampa masiniu ir nekontroliuojamu dalyku, procesas mokytojų yra stabdomas. Tai taikoma ne tik lipdukų klijavimui, bet ir kai kuriems kitiems mokyklose rastiems mokinių dailės darbams. Vis dėlto „netipiški“ mokinių kurti artefaktai mokyklose eksponuojami tik gavus administracijos ir mokytojų leidimą ir vykdant priežiūrą.

Pasivaikščiojimų po mokyklų teritorijas su mokiniais metu paaiškėjo, kad mokiniams mokyklose yra labai svarbios

8 pav. Mokyklos archyve stovinti abiturientų atminimo dovana – kompiuteris, apklijuotas įvairių dalykų (biologijos, matematikos, anglų kalbos ir kt.) „paruoštukais“

„privačios“ erdvės, kuriose jie gali burtis pertraukų metu ar kitu laisvu metu. Tyrimas parodė (Duoblienė, Stonkuvienė, Nagrockaitė, Kairė, 2016), kad nuošalesnės vietos mokyklų koridoriuose, valgyklos, drabužinės ar vietos, kuriose gali rinktis mokinių tarybos nariai, mokiniams yra labai svarbios, nes jos iš dalies padeda atitrūkti nuo stebėtojo žvilgsnio ir kontrolės, kartu padeda susikurti privatumą, atsipalaiduoti, stiprinti mokinių tarpusavio bendravimą ir santykius. Dažniausiai mokinių rodytose erdvėse, kuriose jie renkasi laisvu metu, buvo pastebėta būtent sėdėti skirtų artefaktų. Jų svarba mokiniams dar labiau išryškėjo kalbant apie abiturientų paliktas atminimo dovanas, nes daugelyje mokyklų abiturientai mokykloms dovanojo sofas, fotelius, sėdmaišius, suoliukus. Tirtose mokyklose taip pat buvo rasta abiturientų kurtų simbolinių dovanų mokykloms: paveikslų, testamentų ir kitų artefaktų. Abiturientų atminimo simbolių ir / ar dovanų įteikimas paliekant mokyklą yra svarbi

„nerašyta“ tradicija mokyklose. Toliau matyti vienoje gimnazijoje esančiame archyve rasta atminimo dovana – instaliacija – kompiuterio monitorius (8 pav.), kuris apklijuotas įvairių dalykų (matematikos, biologijos, chemijos, anglų kalbos) „paruoštukais“, tušinukais ir kitais objektais. Ant monitoriaus priklijuotus objektus būtų galima susieti su tuo, ką mokiniams reikia mokymasis, jo planavimas, bandymas valdyti informacijos srautus.

Abiturientų paliekamas testamentas būsimai abiturientų kartai yra viena iš mokinių kuriamų simbolinių atminimo dovanų, jį buvo galima rasti visose tirtose mokyklose. Pateikiame dviejų mokyklų abiturientų kurtus testamentus.

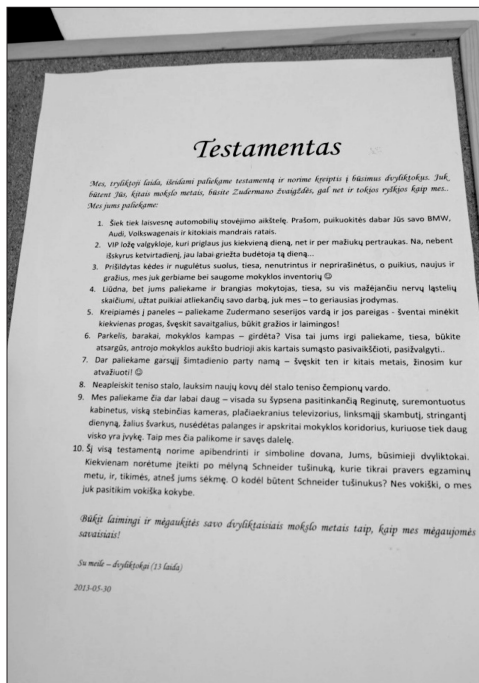
Pirmoje nuotraukoje (9 pav.) abiturientų testamentas užrašytas ant guminių batų, stovinčių pagrindiniame mokyklos įėjime, ir, be abejo, simbolizuojančių išėjimą iš mokyklos. Kitos mokyklos abiturientų paliktas (10 pav.) testamentas buvo rastas mokyklos archyve. Prie šio testamento

9 pav. 2012–2013 metų laidos abiturientų testamentas I

būsimiems abiturientams (su nurodytais vardais) buvo pridėti rašikliai, jie būsimos kartos abiturientų nebuvo paimti. Ryškėja, kad mokyklose abiturientų simbolinės atminimo dovanos ne visada vertinamos ir eksponuojamos bendruomenei, primenant apie buvusių abiturientų išmonę ir palinkėjimus. Kartais daug kūrybinių pastangų ir išmonės reikalaujantys testamentai tampa mokyklų muziejų, bibliotekų „puošmena“ ir iškeliauja į užmarštį, retai juos vėlesnėms kartoms prisimenant. O abiturientų pirkto materialinės dovanos tampa svarbesne dovana nei simbolinės, pačių sukurtos dovanos. Kaip keliose mokyklose apie abiturientų materialinių dovanų įteikimą pasakojo mokiniai:

Ketvirtokai (abiturientai – S. K.) norėjo kurti tokią tradiciją užpraeitais metais. Pir-

10 pav. 2012–2013 metų laidos abiturientų testamentas II

mo aukšto fojė yra tokia plytelė su medžiu. Jie ją paliko (mokyklai – S. K.) ir norėjo, kad kiti ketvirtokai po kažkiek laiko nuklotų pirmo aukšto fojė plytelėmis. Praeitais metais irgi buvo pasiūlyta tokia idėja, kad ketvirtokai nupirtų plytelę ir paliktų ją mokyklai, bet jie... tiesiog kai kurie pasipriešino. Sako „Ai ne, čia nesąmonė“. Ir nupirko sofą. Na, aišku, jina nebloga, viskas gerai, bet kažkaip galėjo irgi pagalvot. <...> Ir ta buvusi sofa nebuvo ji tokia nusidėvėjusi, kad ant jos būtų neįmanoma sėdėti. Ji dar yra tenai kampe. Tokia tamsi. Ir ant jos puikiai galima išsidrėbti. Va ta plytelė galėjo būti tas mokyklos simbolis, kurį po to galėtų visi didinti, tobulinti ir panašiai.

Arba:

Aš – pati dvyliktokė, dabar žiūriu ir galvoju, ką reiks palikt, ko gimnazijai reiktų. Labiausiai galvoju, ko reiktų visai gim-

nazijai, kad būtų patogiau ateinantiems (mokiniams – S. K.). Ir atrodo, jau tiek daug visko yra, ir tuos fotelius paliko užpraeitais metais, dabar tuos sėdmaišius. Dar prieš einant į mokyklą yra padarytas tas šimtmečio stulpas, buvo kaip tik šimto metų jubiliejus, man atrodo, kad čia buvo irgi abiturientų.

Iš šių interviu ištraukų galima manyti, kad, viena vertus, materialinės dovanos tampa svarbesnės dėl to, kad abiturientai „jaučia pareigą“ būsimoms mokinių kartoms palikti tai, kas būtų naudojama, kas suteiktų daugiau patogumo mokykloje. Kita vertus, materialinė dovana įsigyjama greičiau ir paprasčiau. O kuriama simbolinė atminimo dovana, žinoma, reikalauja iš mokinių daugiau kūrybiškumo, laiko ir idėjų. Taigi galima manyti, kad tam tikrais atvejais patys mokiniai, turėdami laisvę kurti artefaktus, renkas kitus – patogesnius būdus, taip pademonstruodami savo vangų ir rezervuotą požiūrį į kūrybiškumą.

Analizuojant vizualią medžiagą pagal H. Hearn ir P. Thomson (2014) ir kitų vizualumo metodologų (Pink, 2006; Rose, 2012; Banks, 2001) rekomendacijas žinoti kūrėjo (kai yra galimybių ir kitų) nuomonę apie artefaktus, iš interviu su mokiniais išryškėjo, kad mokyklose esantys jų kurti artefaktai padeda kurti mokyklos istoriją ir dvasią. Be mokinių kurtų artefaktų mokykla nebūtų jaukus pastatas, kuriame jie norėtų būti kiekvieną dieną. Nors artefaktų kūrimas yra svarbi kasdienės mokyklų veiklos dalis, mokinių dailės darbai, standai daugeliu atvejų skirti būtent mokyklų puošybai, kurios pageidauja administratoriai ir mokytojai, diktuoja jų estetinis skonis. Mokytojai tą puošybą traktuoja kaip bendrą kūrybinį darbą, neatskirdami, kieno tai raiška ir sumanymai. Pasak

vienos mokyklos administratorės: *Mokinių darbai, kas be ko – simboliai, kurie puošia mūsų mokyklą. Visos tos freskos ant sienų tapytos, tai čia mokinių darbai yra kartu su mokytoja. O mokiniai bendro kūrybinio darbo su mokytojais nepabrėžė. Kaip teigė kitos mokyklos mokinė: Menas iš tikrųjų labai svarbi mūsų mokyklos dailis, nes mokykloje mes patys pasipuošiam. Bendras darbas jos buvo suprantamas mokinių darbas. Paaiškėjo, kad mokinių kurti artefaktai mokyklose buvo svarbūs būtent tiems mokiniams, kurie juos sukūrė. Tai ypač jautėsi pasivaikščiojimų po mokyklų teritorijas su mokiniais metu, kai mokiniai dažniausiai rodydavo ir pabrėždavo jų pačių kurtus dailės darbus, plakatus ar informacinius stendus. Man rodos, svarbu tam (mokiniui – S. K.), kas darė, bet kitiems (mokiniam – S. K.) tai ne tiek svarbu. Aišku, jie suteikia jaukumo, nebūtų jauku be jų, bet kad žiūrinėti ir gilintis į tai (mokinių kurtus darbus S. K.) taip nėra. Todėl tiems mokiniams, kurie kuria artefaktus mokyklose, ši veikla asocijuojasi su laisve kurti ir išreikšti save, kurti savo erdves, tačiau kitiems mokiniams – tai tik svetima mokyklos puošmena.*

Mokytojai apie artefaktus: kontroliuoti ar suteikti laisvę?

Mokinių kurtų artefaktų analizė atskleidė, kad mokiniai kuria artefaktus derindami mokyklose egzistuojančią administracijos ir mokytojų priežiūrą, discipliną su suteikiama laisve. Kiek mokiniai turi laisvės ir kiek jie yra kontroliuojami mokytojų kurti tik tai ir taip, kaip mokytojai ir administratoriai norėtų? Kitaip tariant, bandome išsiaiškinti tai, ką M. Banks (2001), S. Pink (2006), G. Rose (2012) vadintų kontekstu, kuris fiksuotas tyrėjų ir pratur-

tintas mokytojų interviu bei jų naratyvų, taip pat siekiama išsiaiškinti, ką mokytojai mano apie mokinių kuriamus artefaktus. Anot mokyklos administratorės, kūrybos kontrolės ir laisvės santykis pirmiausiai priklauso nuo mokytojų:

Aš esu tikrai (mokykloje leidžiamo laikraščio – S. K.) vadovė, bet visą darbą atlieka vis tikrai mokiniai. Pakoreguoji ir patari, bet šiaip jie patys yra labai kūrybingi. Kadangi, sakau, mokiniai lanko įvairius užsiėmimus, tai daug daro patys. Ir kad jie yra iniciatyvūs. Pavyzdžiui, dabar, šituo adventiniu laikotarpiu, darome angelus. Tų angelų įvairovė yra labai skirtinga. Kaip kuri klasė ta angelą supranta: vienas – konservatyvesnis, kitas – modernesnis. Čia ir yra ta įvairovė. O kad neignoruojama ta kūrybos ir kultūros įvairovė – tai, aišku, čia priklauso nuo mokytojo.

Ankstesniame poskyryje minėta, jei artefaktai yra skirti mokyklų puošybai, tada dažnai technologijų ar dailės mokytojams priskiriama atsakomybė už mokinių artefaktus, jų tinkamumą mokyklos erdvėms. Tai rodo ir literatūros mokytojos interviu: *Savo kabinete, kai jie (mokiniai – S. K.) pristato per literatūros pamoką, aš viską priimu, ką jie padaro. O jau mokyklos puošyba yra su dailės ir technologijų mokytojais, nes čia, aišku, turi būti jau ir estetinis vaizdas. O aš negaliu, pavyzdžiui, prisiimti sau kompetencijos, kad aš galiu būti dizainerė.* Nuo pačių technologijos ir dailės mokytojų požiūrio priklauso, kiek mokiniams bus nurodoma, ką kurti ir kiek kūrimo metu jie bus reguliuojami ir prižiūrimi. Anot vienos gimnazijos technologijų mokytojos: *Gimnazijoj aš orientuojuosi ne į tai, ką jie nori daryti, nes kartais nekaip gaunasi. Geriau jau tu parodyk, ką jis (mokinys – S. K.) turi padaryti. Visą laiką*

temą duodi ir parodai kažkokį variantą, tai tuomet dar gali kažko tikėtis, kad padarys. Kitoje tirtoje gimnazijoje technologijų mokytoja, kuri savo pamokų metu su mokiniais daug dėmesio skiria keramikai ir suteikia daug laisvės kurti artefaktus, pasakojo, kad *kai atvažiuoja higienistai, akis jie čia išpučia. Bet aš klausiu, ar jie nori, kad vaikai būtų kūrybiški, ar ne. Jie dažniausiai nori, paprašo parodyti vaistinėlę. Parodau.* Taigi nuo paties mokytojo požiūrio gali priklausyti ne tik tai, kiek laisvės mokiniams suteikiama kurti artefaktus mokyklose, bet ir tai, kaip ši idėja yra „apginama“ išorės organizacijoms.

Kodėl mokyklose mokinių raiškos kontrolė yra tokia svarbi, nors deklaruojama mokinių laisvė, demokratinė tvarka, kūrybiškumas, bendruomenės, o ne mokytojų nuomonės dominavimas? Kodėl kuriant artefaktus mokyklose administratorių ir mokytojų yra laviruojama tarp mokinių priežiūros ir mokiniams suteikiamos laisvės? Kai kuriuos atsakymus galime rasti M. Foucault ir jo sekėjų, plėtotojų, kritikų filosofijoje. Kaip teigė M. Foucault, „aiškiai apibrėžta ir reglamentuota priežiūra įrašyta pačioje mokymo proceso šerdyje: tai ne papildoma ar pagalbinė priemonė, o vienas vidinių mechanizmų, didinančių jo veiksmingumą“ (1998, p. 212). Priežiūra discipliną padaro integralia sistema, kuri vidumi susijusi su ją įgyvendinančio mechanizmo sandara ir tikslais. Todėl galima teigti, kad mokinių priežiūra, kurią mokyklose vykdo mokyklos administracija ir mokytojai, tampa neatsiejama jų kasdienės veiklos ir atsakomybės dalis. Pasak M. Foucault, priežiūra „funkcionuoja kaip iš viršaus į apačią, o tam tikru mastu – ir iš apačios į viršų bei į šonus einančių santykių tinklas; šis tinklas „sukabina“ visumą,

jį kiaurai veria vienas kitą sustiprinantys valdžios efektai: prižiūrėtojai nuolatinės priežiūros glėbyje“ (Foucault, 1998, p. 213). Taigi mokyklose vykstanti priežiūra, veikianti per santykius, persmelkia visų mokyklos bendruomenės narių kasdienybę ir veikia abipusiškai – prižiūrintys mokytojai taip pat yra prižiūrimi, kontroliuojami ir stebimi. Tokiu būdu mokytojai lygiai taip pat turi derinti priežiūrą su turima laisve. Dabarties sąlygomis svarbu kalbėti ne tik apie M. Foucault disciplinarinę pedagogiką ir mokyklos kultūrą, bet turėti omenyje jo įtakoje kūrusius dabarties teoretikus, kurie pabrėžė mokyklų veiklos ritualizavimo procesą (McLaren, 1999), globalizacijos standartizavimo procesą (Popkewitz, 2000; Peters, Marshall, Fitzsimos, 2000) bei posovietinį baimių sindromą (Želvyš, 2009; Duoblienė, 2011). Kaip teigė vienas tyrime dalyvavęs mokytojas, manęs, kad mokykloje turi daug laisvės: *Negaliu sakyti, kad aš darau, ką noriu, bet aš jaučiu, ką aš turiu (daryti – S. K.), galiu. Aš nejaučiu, kad kažkas mane kada nors stabdys ir sakys: „Ne, šitas tai, baik tu – netinka.“* Mokyklinė kultūra diktuoja bendruomenei elgesio sąlygas, bendravimo stiliškumą, kurioje paslėpti, nutylėti, bet visų bendruomenės narių numanomi susitarimai yra lygiai taip pat svarbūs kaip ir vieši, surašyti mokyklų dokumentuose.

Remiantis poststruktūralistine samprata etnografiniuose vizualumo tyrimuose (Noblit, Flores, Murillo, 2004) galima apie mokinių raišką spręsti ir iš nutylėjimų, kai kurių erdvių ir artefaktų nerodymo. Tirtų mokyklų mokiniai ir mokytojai bei administratoriai elgėsi skirtingai: mokiniai daugiau rodydavo alternatyvias vietas ir savo kurtus, eksponuotus ne visada mokytojams patinkančius artefaktus,

o mokytojai ir administratoriai pirmiausiai tyrėjams rodė reprezentacines erdves ir mokyklos iškilumą liudijančius artefaktus (garbės lentas, apdovanojimus). Tai, ko nerodė, matyt, ir buvo ta dalis, kuri vienai ar kitai bendruomenės interesų grupei yra nepriimtina, svetima, „dirbtina“, tolima, todėl nutylėta. Pavyzdžiui, vienoje iš mokyklų mokinė vedžiodama po mokyklos erdves nerodė „nestandartinių“ darbų ir tautinei savimonei ir savigarbai palaikyti skirtų artefaktų, kuriais ypač didžiavosi mokytojai, o atkreipė dėmesį į tarptautinio projekto metu sukurtą žemėlapi. Toks pasirinkimas išstumia vienus artefaktus ir išryškina kitus, kitaip tariant, pateikia žinią, kurią nelengva iššifruoti. Bet akivaizdu, kad tuo būdu mokinė atkreipė dėmesį į tai, kuo gyvena jos mokykla, ypač mokiniai – tarptautiškumas, kelionės, nauji įspūdžiai, pažintys, naujos galimybės, ir kas bent, jos manymu, greičiausiai reprezentuoja ir visą grupę, yra kur kas mažiau svarbu. Nutylėjimas ir nematymas / nerodymas yra svarbus bendruomenės kultūros vientisumą ar susiskaldymą, susipriešinimą demonstruojantis manevras. Kaip jau minėta – netipiniai, nestandartiniai darbai, esantys mažiau reprezentacinėse vietose, buvo rečiau rodomi nei graži, „normali“, parodomoji kūryba. Kitus darbus tyrėjams reikėjo surasti, pamatyti patiems. Tik vienoje mokykloje administratorė parodė jos kabinete eksponuojamus mokinių pieštus jos portretus – šaržus, kurie buvo iškabinti greta eilės pagyrimų, apdovanojimų. Ar tai reiškė kitokią mokyklą, atviresnę mokinių kūrybai, saviraiškai, kritikai, ją pagarbiai vertinant, ar tai buvo mokinių pasitikėjimo užkariavimo gestas, galvojant apie pragmatinius tikslus – kitas dalykas. Tačiau tokios svarbios mokyklos personalijos at-

vaizdo eksponavimo faktas buvo išskirtinis tarp tirtų mokyklų.

Išvados

Mokinių kuriami ir mokyklose ilgesni laiką saugomi įvairūs artefaktai (dailės darbai, stendai, simbolinės atminimo dovanos) tampa simboliais, kurie prisideda prie mokyklos istorijos ir klimato kūrimo. Kartu šie artefaktai padeda atskleisti, ką mokyklos vertina ir kuo didžiuojasi. Analizuojant vizualinę medžiagą išryškėjo, kad mokiniai, kurdami artefaktus, turi paisyti mokyklose galiojančių normų ir susitarimų, dėl kurių kuriami artefaktai skirtingose mokyklose pradeda panašėti ir netgi kartotis. Taip pat, kurdami artefaktus, mokiniai neišvengia mokyklos administracijos ir mokytojų disciplinarinės priežiūros, kuri priklauso nuo prižiūrinių mokytojų požiūrio. Kadangi mokyklos administracija prižiūri mokytojus, prižiūrintieji mokinius taip pat tampa prižiūrimieji, stebimi, kontroliuojami. Neįprasti ir netipiniai mokinių kurti artefaktai, kaip antai lipdukai, išsiskiriantys „kitokie“ mokinių dailės darbai, mokyklose gali egzistuoti tik tada, kai yra pakabinami ir eksponuojami su administracijos ar mokytojų leidimu. Kurti ir klijuoti lipdukus ten, kur negalima to daryti, tampa saviraiškos priemone, kuri perauga į galių su mokytojais ir administracija žaidimus. Atsižvelgiant į mokyklos erdvę – kaip lengvai ji prieinama visai mokyklos bendruomenei ir asmenims iš išorės, kiek ji visų bendruomenės narių stebima ir matoma – priklauso ir tai, kokius mokinių kurtus artefaktus tose vietose leidžiama turėti.

Kokią reikšmę mokiniai teikia jų pačių kuriamiems artefaktams? Vizualių duomenų analizė parodė, kad atskleisti mokinių

kurtų artefaktų reikšmę nėra paprasta. Šie artefaktai yra svarbiausi tiems mokiniams, kurie tiesiogiai prisidėjo prie jų sukūrimo, tačiau kitiems tokie artefaktai, kaip antai mokinių dailės darbai, abiturientų simbolinės dovanos, tėra mokyklos atributika, jos puošybos dalis, su jų personalijomis mažai kuo susijusi. Akivaizdu, kad artefaktai skatina mokinių kūrybiškumą ir saviraišką, tačiau kyla klausimas, ar laviruodami tarp mokytojų kontrolės, reikalavimų, norminimo ir asmeninės raiškos, mokiniai jaučia kūrybinę laisvę? O gal tai tik pareiga puošti mokyklą kaip pasigėrėjimo objektą bendruomenei ir svetimiems – lankytojams? Mokiniai savo kūrybiškumą ir saviraišką mokyklose išreiškia dar ir kitais būdais, pavyzdžiui, organizuodami šventes ir renginius mokyklose, kurių metu gali laisvai, bet trumpai viešinti artefaktus. Tyrimo metu taip pat paaiškėjo, kad mokiniai mokyklose daug dėmesio kreipia į įsigytus artefaktus, pavyzdžiui, sofas, sėdmaišius, suoliukus, kurie jiems reiškia patogumą, privatumą ir galimybę tarpusavyje patogiai komunkuoti. Dažnai mokiniams reikšmingesni tampa įsigyti ir patogumą bei privatumą užtikrinantys artefaktai, o ne pačių mokinių kurti simboliai artefaktai, „nurašomi į archyvus“.

Apibendrintai atliepiant M. Banks (2001), S. Pink (2006), G. Rose (2012), H. Hearn, P. Thomson (2014), S. Hall (1997) keliamus vizualumo tyrimams klausimus (koks turinys? koks kontekstas? koks kūrėjų ir kitų požiūris?), galima teigti, kad mokyklinių artefaktų turinys įvairus: nuo laisvos minties ir jos raiškos iki užsakomos mokytojų minties ir reguliuojamos raiškos. Mokiniams labiau svarbu abstrakcijos, judėjimas, greitis ir veržlumas arba nuotaika, o mokytojams svarbiau

yra apibrėžti ir atpažįstami aiškūs objektai. Mokytojams ir administratoriams dažniau rūpi, ar turinys tinkamas mokyklos erdvėms ar netinkamas. Kontekstas priklauso nuo mokyklose dominuojančios kultūros, pasitikėjimo, bendruomeniškumo, mokytojų atsivėrimo mokinių kūrybai ir drąsos atstovauti savo ir mokinių nuomonei arba ją slėpti dangstant kūrybiškumą prisitaikymu prie daugumos nuomonės. Požiūris į artefaktus tarp mokinių priklauso nuo to, ar konkretus mokinys prisidėjo prie jo raiškos. Kitas požiūrio aspektas – ar tas artefaktas naudingas, patogus naudoti, ar tik simbolinis. Mokytojų požiūris balansuoja tarp pasitikėjimo mokiniais ir jų raiška

bei pataikavimo mokyklos administracijos norams, skoniui, normoms. Tyrėjų dalyvavimas leido išryškinti nutylėtas, neparodytas, bet pamatytas erdves ir artefaktus, kurie papildė oficialiai pateikiamą mokyklos bendruomenių medžiagą ir suteikė prielaidų teigti, kad mokyklinių artefaktų refleksijai mokyklose skiriama per mažai dėmesio, nepakankamai įvertinamas jų formuojamasis požiūris estetiniu ir etiniu aspektu, neišnaudojamos artefaktų išsakomos žinutės, artefaktų galimybės konsoliduoti mokyklos bendruomenę, padėti suprasti šiuolaikinio mokinio poreikius, skonį, gebėjimus ne dalykiniu, o socialiniu-kultūriniu ir komunikaciniu aspektu.

LITERATŪRA

Banks, M. (2001). *Visual methods in social research*. Thousands Oaks, CA: Sage.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Internetinis šaltinis. Prieiga per internetą: <http://dz.lki.lt/> [žiūrėta 2016 m. sausio 7 d.].

Deal, E. D.; Peterson D. K. (2009). *Shaping school culture. Pitfalls, paradoxes, and promises*. San Francisco: Jossey-Bass.

Duoblienė, L. (2009). Foucault idėjų sklaida švietime: disciplinuojančios mokyklos demaskavimas. *Problemos*, t. 75, p. 44–57.

Duoblienė, L. (2011). *Ideologizuotos švietimo kaitos teritorijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Duoblienė, L.; Stonkuvienė, I.; Nagrockaitė Š.; Kairė, S. *Oficialioji ir demotinė mokyklos kultūra: įtampos laukų analizė (2014–2015)*. Tyrimo ataskaita. Prieiga per internetą: http://www.fsf.vu.lt/dokumentai/katedros/edukologijos/Oficialioji_ir_demotin%C4%97_mokyklos_kult%C5%ABra.pdf [žiūrėta 2016 m. kovo 3 d.].

Foucault, M. (1998). *Disciplinuoti ir bausti*. Kailėjimo gimimas. Vilnius: Baltos lankos.

Hall, S. (1997). Introduction. In S. Hall (Ed.), *Representation: Cultural representations and signifying practices* (p. 1–12). London: Sage.

Hearn, H.; Thomson, P. (2014). Working with texts, images and artefacts. In A. Clark, R. Flewitt, M. Hammersley, M. Robb (Eds.), *Understanding research with children and young people* (p. 154–168). Los Angeles, CA: Sage.

Mitchell, W. J. T. (1998). There are no visual media. In N. Mirzoeff (Ed.), *The Visual Culture Reader*. London: Routledge.

Mirzoeff, N. (1998). What is visual culture? In N. Mirzoeff (Ed.), *The Visual Culture Reader* (p. 3–13). London: Routledge.

McLaren, P. (1999). *Schooling as a Ritual Performance. Toward a Political Economy of Educational Symbols and Gestures*. Rowman & Littlefield Publishers.

Noblit, G. W.; Flores, S. Y.; Murillo E. G. (Ed.) (2004). *Postcritical Ethnography: Reinscribing Critique (Understanding Education and Policy)*. Cresskill, NJ: Hampton Press.

Oxford dictionaries, (2016). Internetinis šaltinis. Prieiga per internetą: <http://www.oxforddictionaries.com/us> [žiūrėta 2016 m. vasario 11 d.].

Pink, S. (2006). *The future of visual anthropology: engaging the senses*. London; New York: Routledge.

Prosser, J. (2007). Visual methods and visual culture of schools. *Visual Studies*, 22(1), p. 13–30. doi: 10.1080/14725860601167143

Prosser J.; Warburton T. (1999). Visual sociology and school culture. In J. Prosser (Ed.) *School culture* (p. 82–97). London: Paul Chapman.

Peters M.; Marshall J.; Fitzsimons P. (2000). Managerialism and Educational Policy in Global Context: Foucault, Neoliberalism, and the Doctrine of Self – Management. In N. C. Burbules, C. A. Torres (Eds.), *Globalization and Education. Critical Perspective* (p. 111–132). New York, London: Routledge.

Popkewitz, T. S. (2000). Reform as the Social Administration of the Child: Globalization of Knowledge and Power. In N. C. Burbules, C. A. Torres (Eds.), *Globalization and Education. Critical Perspective*. New York, London: Routledge.

Ranciere, J. (2009). Notes on the photographic image. *Radical Philosophy*, Vol. 156, p. 8–15. Prieiga

per internetą: <http://m.friendfeed-media.com/701009c0a81ed6de4ee7407ae43d38b274b4fbc> [žiūrėta 2015 m. gegužės 20 d.].

Rose, G. (2012). *Visual Methodologies: An Introduction to Researching with Visual Materials*. Los Angeles, London: Sage.

Survutaitė, D. (2015). Unikaliuos kultūros mokykla. *Švietimo problemos analizė*, 3(127). Prieiga per internetą: https://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/575_2ee579ef9843cbbedfacb0afa5c5158.pdf [žiūrėta 2015 m. gruodžio 28 d.].

Thomson, P. (Ed.) (2010). *Doing visual research with children and young people*. London and New York: Routledge.

Želvys, R. (2009). Švietimo politikos kontekstas. L. Duoblienė, T. Bulajeva (Sud.), *Lietuvos švietimo politikos transformacijos* (p. 13–32). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

ARTEFACTS IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS: OPEN OR STANDARDISED CREATIVE WORK?

Sandra Kairė, Lilija Duoblienė

S u m m a r y

The paper focuses on the artefacts produced and displayed by pupils in Lithuanian general education schools. Drawing on the empirical research “*Dominant and demotic school culture: analysis of tensions fields*” (2014–2015) the paper investigates the found visual artefacts in schools: artworks, paintings, and graduates’ farewell gifts. The visual data analysis seeks to find out what is the purpose and meaning of the displayed artefacts to the members of school community. On the one hand, these artefacts demonstrate pupils’ creativity, self-expression, and freedom to establish their private spaces in schools. On the

other hand, pupils cannot avoid the existing norms, open or hidden control, which is maintained by teachers and school administration in order to restrict and standardize pupils’ creative work as it was showed by M. Foucault and other authors. The paper shows that one part of school community sees artefacts as a way to express oneself, demonstrate one’s world view or even resist existing restrictions and norms. Whereas the other part of school community sees artefacts only as a way to decorate school and create cosiness.

Key words: school culture, visuality, artefacts, creativity, surveillance.

Įteikta: 2016 04 24

Priimta: 2016 05 06